

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 132 2011

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2012 och för recensioner 1 september 2012. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-29-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2012

som en vägvisare inför det fortsatta studiet av vår äldre litteraturhistoria.

Stefano Fogelberg Rota

Anna Cullhed, *Hör mänsklighetens röst. Bengt Lidner och känslans språk*. ellerströms. Lund 2011.

Sentimentalitet og sentimental litteratur er i stigende grad blevet genstand for revurdering i de seneste 10–15 års europæiske forskning. Det er glædeligt at nordisk litteraturforskning med Anna Cullheds monografi om Bengt Lidner har fået et bidrag, der sætter en af sentimentalitetens svenske digtere i dialog med en stor del af denne interessante internationale forskning. Det er der kommet et lærerigt værk ud af, som ræsonnerer klogt, vidsynet og balanceret, men også en smule vagt på sine steder.

Monografien er en ambitiøs inventering af Lidners mange forskellige og tilsyneladende indbyrdes inkompatible stemmer – og samtidig af de forskellige stemmer, der har formet eftertidens billede af Lidner. Undervejs skitserer Cullhed et billede af 1700-tallet som først og fremmest litterært eksperimenterende og grænseprøvende, en tid som ikke kun er følsom, men snarere optaget af ”en kvalificerad undersökning av möjligheterna att uttrycka känslor i olika medier – genom språkliga uttryck, gester, genom musik, teatrala effekter och bilder” (s. 164). Et delmål bliver samtidig at drage det sene 1700-tal ud af romantikkens skygge og bedømme nye eksperimenter efter deres egen ret og kontekst snarere end som førromantiske forvarsler.

Cullhed vælger bevidst at gå uden om de oftest kommenterede af Lidners værker, foruden dramaet *Medea* (1784) og det lange digt *Yttersta Domen* (1788), og i stedet inkludere de mere gemte og glemte sider af forfatterskabet. Det andet kapitel indleder læsningerne med at sætte fokus på parateksterne i form af fortællere og dedikationer samt på Lidners publiceringsformer. I efterfølgelse af Gunnar Sahlin placerer Cullhed Lidner i overgangsfasen mellem den mæcensponsorerede forfatter, embedsforfatteren og markedsforfatteren i 1700-tallet. Lidner prøver alle rollerne, dels i et forsøg på at skabe sig et nyt råderum som forfatter for en anonym, men ligesindet læserskare, og dels af ren nødvendighed, eftersom det svenske publikum endnu ikke kan bære en markedsforfatter på samme måde som eksempelvis det engelske. Lidner lykkes, for så vidt som han ikke forsvinder som forfatternavn,

men da han dør 36 år gammel, efterlader han en kone og en datter med lidet andet end rettighe-derne til en brøkdæl af hans samlede værker.

Cullhed viser, hvordan Lidner virker i en tid, der er præget af en dobbelt samtidighed og usamtidighed med mere centrale dele af Europa. Lidner er velinformeret om tysk, fransk og engelsk litteratur og poetik, men han er samtidig tvunget til at fungere i en anden virkelighed end sine europæiske kolleger: ”Att finna en stabil anonym marknadspublik som ger ekonomiskt oberoende är vanskligt i Sverige, likaså att anpassa sig efter en mer aristokratisk mecenatmodell. Dikt och verklighet, poetik och socioekonomiska villkor går inte ihop” (s. 118). Dette medfører ikke blot at Lidner vælger forskellige genrer og stilarter til forskellige modtagere, men også at han tvinges til at omfunktionere sine tekster, når den ene strategi slår fejl: afhandlingen om revolutionen i Amerika bliver en henvendelse til en bredere, ligesindet læserskare i stedet for til et akademisk auditorium (men den skal stadig være latinkyndig, kan tillægges), og librettoen til operaen *Medea* bliver foreløbig et læsedrama på et bogmarked i venten på en villig komponist og teaterdirektør.

En Lidner-begynder havde nok foretrukket at have fået en mere udførlig præsentation af den sentimentale digter og et par digteriske highlights tidligt i fremstillingen, hvilket kunne have dannet en nyttig og pædagogisk baggrund for Cullheds nuancering af både den sentimentale og den usentimentale Lidner. Den fine læsning af ”Til min Mors Skugga” (1783) havde i så fald passeret godt ind her (jf. s. 96–104). Som en fremhævelse af den *bevidste* Lidner med de mange stemmer er det derimod et effektfuldt greb at begynde med parateksterne. Det fremgår tydeligt, hvordan Lidner både iscenesætter sig selv og forsøger at tilrettelægge læsernes attitude. Cullhed finder samtidig en glidning i læsertiltalen over tid, fra at forudsætte en eksklusiv elite til at i højere grad tiltale en bred almenhed. I de sidste værker har denne tiltale snarere fortættet sig til en intim udveksling mellem digter og læser, hvori digterens private familielykke bliver en afgørende kilde og garant for både digtets skabelse og almen-gyldige kommunikative potentiale (jf. s. 68–69).

Tredje kapitel fokuserer på de interessante overlappinger og brydninger mellem de satiriske og de sentimentale dele af forfatterskabet, i fablerne samt kortere sentimentale og satiriske digte. Sammenstillingen viser ikke blot et fælles motivkompleks, som anvendes til vidt forskellige formål, men også

en fællesnævner for Lidners mange stemmer: det påtrængende jeg (jf. s. 118). I femte og sjette kapitel gælder det overlappningerne og de gensidige lån og afsmitninger mellem verdslige og religiøse former i Lidners oratorier og religiøse sange. Igen finder Cullhed, at digterjegets subjektivitet og sentimentalitet er det, der skaber enhed i *Yttersta Domen*, der fik genrebetegnelsen ”skaldstycke” (jf. s. 254, 256). Et lignende jeg rummes naturligvis ikke indenfor komediens grænser, og når Cullhed vender tilbage til Lidners sammenføjninger af satirisk og sentimentalt i det syvende kapitel om komedien *Äntligen blefen Poet Lycklig* (1780’erne, posthumt tr. 1800), fremstår selv typerne ambivalente og løst sammenføjede. At Lidner fordeler nogle af sine egne tidlige digte på flere af rollerne (jf. s. 301–304) understreger snarere sammensætheden frem for enheden.

I forsøget at pejle Lidners sentimentale såvel som usentimentale sider vælger Cullhed først og fremmest at bruge historikeren og kulturantropologen William M. Reddy’s begreber ”emotional regime” og ”emotives” fra *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions* (2001). ’Emotionelt regime’ skal sammenfatte et samfunds rådende følelsesteori eller -norm, mens ’emotiver’ defineres som en type af talehandlinger, der på én gang beskriver og forandrer verden, i og med at de på én gang forklarer og griber ind i jegets følelsesmæssige tankemateriale (se s. 21). Dette bruger Reddy bl.a. til at forstå revolutionen og rædselsherredømmet i Frankrig som på én gang højdepunktet for sentimentalismens forsøg at gennemdrive en følelsesbaseret politik (et ’sentimentalistisk’ emotionelt regime) og dets definitive fallit.

Den Lidner, som Cullhed vil vise frem, er ”inbegripen i en diskussion om sin samtids stora frågor – om brottet och skulden, om makten och förlåtelsen, om friheten och lagen, om kärleken och döden” (s. 15), og Reddy fremstår dermed også som anvendbar i hendes forsøg på at italesætte de politiske aspekter af 1700-tallets følsomhedskult og tanker om medfølelsens muligheder. Mest overbevisende og konkret bliver koblingen mellem poetik og politik i tolkningen af *Medea* i fjerde kapitel. Operan sættes ind i en europæisk kontekst af melodramer, operaer, ballerter og tragedier – og ikke mindst i Bachelard d’Arnauds visioner for en tidssvarende tragedie (med henvisning til Martin Lamm). *Medea* fremstår i dette lys som en tekst, der kræver en sentimental logik drevet til sin yderste ekstrem for overhovedet at kunne læses. Men Cullhed demonstrerer

desuden, at denne turnering af *Medea*-figuren kan tolkes som en kommentar til samtidig svensk lovgivning og holdning til barnemordersken.

Ofte optræder det politiske imidlertid i mere vage formuleringer. I en refleksion over paradokserne i den sentimentale poetik, der på én gang bygger på muligheden af en fuldstændig kommunikation af følelser og på en uovervindelig sprække mellem følelser og ord, foreslår Cullhed, at spændingen (mellem følelser og ord) kan ”beskrivas som den punkt då sentimentaliteten förvandlas från en emotionell fristad till en emotionell regim. Därmed frisätts också sentimentalitetens politiska dimension – i vilken mån kan den individuella känslan, uppriktigheten bekräftad genom introspektionen, göras till tolk för hela mänskligheten?” (s. 103). Desværre præciserer hun ikke tanken videre. Det havde ellers været spændende og oplagt ud fra de teoretiske udgangspunkter at gå ind i en nøjere diskussion af de politiske aspekter af den sentimentale digtning i Sverige – og af Lidners plads i det hele. I kapitlerne om den religiøse digtning nævnes flere gange hvor uortodoks Lidners omvendning af forholdet mellem menneskeligt og guddommeligt tegner sig. Også her kunne man have ønsket at Cullhed var gået mere grundigt i clinch med problematikkerne og diskuteret, hvordan det kan eller bør forstås som en del af et bevidst, men også konkurrenseudsat forfatterskab i 1700-tallets Sverige.

At det emotionelle regime i det gustavianske Stockholm ikke er det samme som i Paris under rædselsherredømmet står klart, men hvad det i videre forstand står for, og på hvilket niveau det befinder sig, bliver mindre klart i Cullheds applicering af Reddys begreber. I det ene øjeblik synes det emotionelle regime i Sverige at udgøres af en sentimental følelsesteori, som alligevel ikke helt kan sætte sig igennem (jf. s. 70), i det næste er det i stedet præget af konformisme, maskespil og underdanighed (jf. s. 108). Formentlig er der tale om en glidning over tid parallel med den, som Cullhed finder i Lidners dedikationer og læsertilfælde. Men i hvor høj grad har Lidner kunnet stole på en voksende skare af følsomme læsere, og hvilke muligheder har han overhovedet haft for at fremkalde dem med sine selv-skabende og -forandrende emotiver?

Monografien har fået titlen *Hör mänsklighetens röst*, et manende råb hentet fra mindst to af Lidners digte. Ganske snart indser man at titlen i sig selv bærer på et paradoks, som i en vis forstand kan anses at være både monografiens og Lidners eget. Opfordringen forudsætter en grundlæggende menne-

skelig unisonitet, alt imens Cullheds ærinde først og fremmest er at blotlægge Lidners manglende samstemthed med sig selv. Som jeg indledningsvis nævnte, er målet at atter destabilisere Lidnerbilledet. Cullheds vægren sig ved at hierarkisere hans mange roller er på én gang velgørende og frustrerende. Lidner forsvinder igen bag et brus af forskellige stemmer, og læseren griber forgæves efter hvad han så egentlig tænkte og ville med sine litterære satsninger.

Cullhed demonstrerer afslutningsvis at denne effekt er fuldt tilsigtet; den sammenhængende personlighed er en 1800-talskonstruktion og kan ikke være en adekvat målestok for det sene 1700-tals krisehåndterende og sammensatte digterindivider, mener hun (jf. s. 340–341). Alligevel kan der måske være grund til at fremhæve to sider af komplekset. Cullheds løbende konklusioner kommer sammentaget til at betone, hvordan just sentimentalitet og usentimentalitet hænger næsten uløseligt sammen hos Lidner såvel som hans europæiske kolleger. En rød tråd i bogens analyser er således spændingen mellem rollespillet og den ægte følelse, mellem sentimentalitet som intertekstualitet eller litterær kliché og sentimentalitet som i grunden ordløs og uudtrykkelig følelse. De to perspektiver udgør formentlig hinandens eksistensberettigelse ligesåvel som antitese og udfordring. Sammenfattende vil jeg derfor gentage, at dette er både et ambitiøst og kyndigt værk om Lidners forfatterskab og et vigtigt bidrag til forståelsen af den sentimentale tradition i Norden.

Gunilla Hermansson

Atterboms boksamling 1804, utgivet med inledning och kommentarer av Mats Rydén (Småskrifter, 9). Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. Uppsala 2010.

I litteraturen om Per Daniel Amadeus Atterbom (1790–1855) har det blivit kutym att tala om den unge skaldens brådmogenhet, som bland annat tog sig uttryck i att han blott 17 år gammal tog initiativ till bildandet av det litterära sällskapet *Musis amici* (senare Auroraförbundet). Som den fosforistiska rörelsens galjonsfigur kom Atterbom att anses som ett litterärt underbarn och den Nya skolans oomstridda ledare i Sverige.

I enlighet med denna bild har man tänkt sig Atterbom som redan i tidig ålder mycket beläst, inte

minst på nya modeområden, som tysk poesi och filosofi. Ett belägg för detta har man funnit i hans tidigast publicerade poesi, som vältaligt skyltade med sina tyska inspirationskällor. Så menade till exempel Knut Hjalmar Fredlund att ”man vet, att Atterbom under sin gymnasietid i Linköping flitigt läste tysk poesi – härom vittna de dikter han år 1806 införde i Linköpingsbladet” (*Carl Fredrik Dahlgren. Hans liv och diktning*, 1903, s. 33).

Atterbom är också en författare som i ovanligt hög grad hade siktet inställt på eftervärlden, eller mer precist: på arkivet. Hur Auroraförbundet ibland verkade ägna huvuddelen av sin verksamhet åt det närmast mytiskt laddade förbundsarkivet – för att inte säga förbundsarken! – är väl beskrivet i forskningen (t.ex. av Louise Vinge), och också Atterboms sätt att driva brevskrivandet till dess spets låter ana en författare som skriver mer för historieböckerna än för sin samtid. Denna bild jävas inte av de bokkataloger som han två gånger, 1804 och 1817 (den senare gången tillsammans med vännen Wilhelm Fredrik Palmblad), sammanställde över sitt bibliotek. Ännu en katalog utkom postumt 1855, som en auktionskatalog efter författarens död.

De två senare bokkatalogerna har sedan länge funnits i tryck, och nu har också den handskrivna sammanställningen från 1804, ”Catalog uppå mitt Bibliotek” (Uppsala universitetsbibliotek) utgivits i tryck av Mats Rydén. Den lilla utgåvan, förlagd av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur och mycket välkommen, inkluderar en kort men sakkunnig inledning, handskriftsoriginalen i svartvitt faksimil, en transkription av texten, kommentarer till de enskilda titlarna samt en förteckning över källor och litteratur.

År 1804 var Atterbom en fjortonårig elev vid Linköpings gymnasium, yngre än de flesta av sina skolkamrater. Redan året därpå skrevs han in som student i Uppsala. De 96 titlarna i förteckningen har kanske också sitt största intresse som bokhistorisk dokumentation av en försiktig gymnasiegosses läsning omkring år 1800. Av Atterboms senare dragning till den tyska litteraturen syns däremot nästan ingenting i denna tidiga förteckning; Rydén påpekar att de få och föga uppseendeväckande tyska titlar som ändå finns med dessutom ofta är behäftade med skrivfel som antyder att tyskan inte var ett språk som Per Daniel kände sig bekväm med. Latinska och grekiska auktorer dominerar i stället förteckningen, från Cicero, Caesar, Horatius, Vergilius, Ovidius och Terentius till Sofokles, Plutarkos och Hesiodos. Sedelärande fabler och